

юридичних клініках понад 250 студентів-юристів 2-5 курсів економіко-правового факультету.

Враховуючи певний досвід роботи юридичних клінік, можна констатувати, що така форма навчання дає можливість набути такі знання, вміння та навички, як робота у команді; знання принципів корпоративної та професійної етики; знання основ діловодства; основ роботи з клієнтом; застосування інтерактивних методик інтерв'ювання та консультування; розробка ефективного алгоритму роботи над справою; знання основ планування і написання наукових робіт; а також підготовка студентів до всеукраїнських та міжнародних змагань і олімпіад. На кінець 2014 навчального року Центр практичного навчання юридичного факультету нараховував у своєму складі 23 юридичні клініки як класичного, так і практичного спрямування. Однак у зв'язку з переміщенням університету до м. Вінниці сьогодні на факультеті працюють шість класичних юридичних клінік за відповідними спеціалізаціями.

На сьогодні в Україні існує понад сто юридичних клінік як структурні підрозділи або громадські формування при юридичних факультетах вищих навчальних закладів, які створюються для практичного навчання студентів-юристів навичкам майбутньої професії шляхом здійснення правопросвітницької і правозахисної діяльності.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ І ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

І.Ф. Коваль

Освітній процес у сфері вищої освіти провадиться через систему науково-методичних і педагогічних заходів, які спрямовані на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, формування гармонійно розвиненої особистості, реалізацію особистісного потенціалу студентів, розвиток її творчих здібностей, задоволення потреб суспільства у підготовці фахівців, конкурентоздатних на національному та міжнародному ринках праці.

Невід'ємною складовою освітнього процесу у вищих навчальних закладах виступає наукова, науково-технічна й інноваційна діяльність, що здійснюється з метою здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу. Суб'єктами наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності визнаються наукові, науково-педагогічні працівники; особи, які навчаються у вищих навчальних закладах; інші працівники вищих навчальних закладів; працівники підприємств, які спільно з вищими навчальними закладами провадять наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність (ст. 65 Закону України «Про вищу освіту»).

Досягнення вказаної мети залежить в тому числі від належної реалізації і захисту прав на результати інтелектуальної діяльності, які створюються учасниками освітнього процесу. Творчі аспекти освітнього процесу завжди були актуальними для сфери вищої освіти, проте наразі, беручи до уваги поширення академічної мобільності, запровадження процедур перевірки наукових робіт на плагіат, стрімкий розвиток інформаційних технологій і перехід до електронних форм опублікування результатів наукових досліджень, доцільність їх дослідження зростає.

Під час освітнього процесу відбувається створення і використання широкого кола різноманітних результатів інтелектуальної діяльності (курсів роботи, наукові проекти, презентації, випускові роботи, тези, статті, науково-технічні розробки і т.д.). При цьому різний характер відносин, що складаються між учасниками освітнього процесу, а також специфіка наукової творчості, яка спирається на широке використання творчих здобутків національних і зарубіжних авторів, зумовлює виникнення низки особливостей у сфері реалізації прав інтелектуальної власності, які не мають чіткого відображення в законодавстві. Закон України «Про вищу освіту» містить статтю 69 «Права інтелектуальної власності та їх захист», яка передбачає, що набуття, охорона та захист прав вищих навчальних закладів і учасників освітнього процесу щодо результатів наукової, науково-технічної діяльності забезпечуються відповідно до закону. При цьому враховуючи, що учасники освітнього процесу у вищій школі (викладачі, студенти, аспіранти, докторанти та ін.) не виділені в законодавстві в окрему категорію суб'єктів прав інтелектуальної власності, відносини щодо здійснення і захисту прав на результати інтелектуальної діяльності, створені ними під час освітнього процесу, регулюються загальними нормами цього законодавства.

Важливим є питання правового режиму результатів інтелектуальної діяльності, які створюються учасниками освітнього процесу. Так, створені викладачами об'єкти інтелектуальної власності (монографії, навчальні посібники, методичні матеріали, науково-технічні тощо) можуть набувати режиму службових творів, винаходів за їх відповідності умовам, встановленим законом. Зокрема, службовим визнається твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Особисті немайнові права на службовий твір належать безпосередньо викладачу, тоді як майнові авторські права – роботодавцю або спільно викладачу і роботодавцю, залежно від врегулювання такого розподілу прав у відповідному трудовому / цивільно-правовому договорі. На практиці неврегульованість цих питань між працівником і роботодавцем призводить до виникнення спорів щодо правомірності використання (опублікування) викладачем або навчальним закладом відповідного твору, позначення навчальним закладом на примірниках твору знаку охорони авторського права, виплати компенсації за використання твору і т.д.

Інтелектуальні результати, які створюються студентами, не відносяться до службових об'єктів інтелектуальної власності, оскільки між студентом і навчальним закладом відсутні трудові відносини. Це означає, що і особисті немайнові і майнові права на результати інтелектуальної діяльності, які створюються студентами в процесі навчання, визнаються за цими особами в повному обсязі. При цьому у разі спільної творчої праці студента і викладача, виникає співавторство. Може виникнути і більш ускладнена ситуація, за якою спільний твір студента і викладача буде належати до службових творів викладача, що накладатиме свій відбиток на умови здійснення спільних майнових авторських прав. Зазначені положення можуть бути застосовані й щодо результатів інтелектуальної діяльності аспірантів.

Наукова діяльність неможлива без цитування. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права», без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, в тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, до якого

цитати включаються; вільне використання цитат у формі коротких уривків з виступів і творів, включених до фонограми (відеограми) або програми мовлення. Також стаття 23 цього Закону встановлює правила вільного відтворення примірників твору для навчання без згоди автора чи іншої особи, яка має авторське право, за умови, що обсяг такого відтворення відповідає зазначеній меті.

Отже, ключовим для визначення правомірності цитування є обсяг використаного твору, який має бути «виправданим поставленою метою». При цьому законодавець не встановлює чіткого обмеження такого обсягу (наприклад, з десяти сторінок тексту шість сторінок становлять цитування твору іншого автора). У науковій літературі з цього приводу наводиться припущення, що включення одного твору до складу іншого передбачає, що перший із них є менший від другого, а, отже, при їх об'єднанні він займе менше половини новоутвореного твору. Тому обсяг цитати не повинен перевищувати обсягу авторського твору, в якому використовується цитата; цитування не повинно бути основою змісту, інакше твір не буде самостійним; цитата повинна виконувати свою основну функцію – ілюструвати, підтверджувати або спростовувати думку автора основного твору (Зайцева-Калаур І.В. Межі використання авторських творів // Часопис Академії адвокатури України – 2013. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///Users/irina/Downloads/Chaau_2013_3_10.pdf).

Не встановлено в законодавстві і правові наслідки використання цитат з творів з перевищенням виправданого обсягу. Визнавати такі дії плагіатом безпідставно, оскільки вимога про зазначення ім'я автора і джерела запозичення дотримана. На підставі буквального тлумачення абзацу першого ст. 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права», а саме – «Без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою ...», можна дійти висновку, що вищевказані дії мають визнаватися недозволеними, тобто неправомірними. Проте враховуючи, що правопорушенням визнається суспільно небезпечне діяння, більш логічним кваліфікувати цитування з перевищенням його виправданих обсягів як зловживання правом на цитування з боку особи, яка створює власний твір. Перевищення допустимих обсягів цитування може розглядатись і як компіляція, під якою, зазвичай, розуміють створення неоригінального, несамоїтного твору на основі поєднання фрагментів чужих творів без власного творчого внеску. Однак поняття компіляції як порушення авторських прав в законодавстві не застосовується. Зазначене питання має також важливе значення з точки зору наукової етики, професійної, соціальної відповідальності авторів наукових творів.

У разі порушення правил цитування, а саме використання уривків з твору без посилання на автора, вчиняється плагіат. Поряд із загальним визначенням поняття «плагіат» в ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», в Законі України «Про вищу освіту» закріплено поняття «академічний плагіат» – оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання (ч. 6). Відповідно до ч. 6 ст. 6 вказаного Закону, виявлення академічного плагіату у захищеній дисертації (науковій доповіді) є підставою для скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня та видачу відповідного диплома. При цьому наслідки виявлення фактів плагіату в курсових і магістерських роботах вказаний Закон не визначає. Тому врегулювання зазначених питань може здійснюватися в Положенні про запобігання і виявлення плагіату у вищому

навчальному закладі, затвердженому Вченою радою відповідного закладу. У такому документі мають бути регламентовані дії викладача, завідувача кафедри у разі виявлення плагіату в курсових, магістерських роботах; порядок застосування заходів впливу до студента, в роботі якого виявлено факт плагіату; порядок оскарження цих дій студентом.

Встановлення і розмежування фактів цитування, плагіату, неправомірного використання творів має здійснюватися з урахуванням особливості творчої наукової діяльності, яка полягає в тому, що створення наукового твору передбачає дослідження праць інших вчених у певній галузі знань. Тому у більшості творів наукового характеру використовуються окремі частини творів інших вчених. В одному з судових рішень у справі, пов'язаній з встановленням плагіату в дипломній роботі, суд зазначив, що досліджуючи певне питання студент опрацьовує значну кількість джерел і викладає матеріал ґрунтуючись на тому термінологічному апараті і враховуючі ті мовні конструкції, які використовуються у певній галузі знань та знайшли своє відображення у працях вчених, якими обґрунтовано відповідні наукові положення. Генерація нових ідей та опис наукових концепцій здійснюється саме завдяки вивченню та аналізу здобутків інших вчених. При викладенні певних положень науковці використовують термінологічний апарат, який притаманний певній галузі науки, при цьому у гуманітарних науках (особливо у юридичних) широко використовуються мовні конструкції, що містяться у нормативно-правових актах. Тому, доволі часто можуть спостерігатися певні текстуальні збіги у роботах різних авторів, і лише після дослідження їх характеру та розміру може бути встановлено чи має місце у певному творі недобросовісне запозичення фрагментів творів інших авторів або ні (Рішення Апеляційного суду м. Києва від 17 червня 2016 р. у справі № 758/14649/15-ц).

Розглянуті аспекти реалізації і захисту прав на результати інтелектуальної діяльності у сфері вищої освіти свідчать про наявність значної специфіки творчої діяльності у зазначеній сфері, яка пов'язана із особливостями створення наукових творів, тісним переплетенням правових і морально-етичних основ наукової творчості, що має враховуватися усіма учасниками освітнього процесу задля попередження порушень прав інтелектуальної власності і їх ефективного захисту.

ЩОДО ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ НАУКИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

А.Є. Краковська

На сьогоднішній день вища юридична освіта в Україні проходить відповідні етапи реформування. З метою утвердження розуміння фаху правника як професійно незалежної професії, спрямованої на утвердження верховенства права та захист прав і свобод людини, засновуючись на Конституції України, відповідно до якої в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а також утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави відбувається розробка Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Метою цією концепції є сприяння становленню в Україні правничої освіти як системи стандартів змісту та методики викладання правничих дисциплін, базованих на формуванні правничих навичок, обізнаності щодо питань етики та прав людини, розумінні фундаментальної ролі правника в утвердженні верховенства права через захист прав і свобод людини, а також стандартів доступу до правничої професії.